

Araştırmalar ve İncelemeler / Researches and Studies

1979-1989 Sovyet-Afgan Savaşının Dönemin Türk Şiirindeki Yansımaları*

M. Fatih Andı**

Semiha Muhterem Belviranlı***

Öz

Bireysel ve toplumsal hafızada derin ve kalıcı izler bırakan savaşlar sırasında meydana gelen sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler edebiyatı da etkiler. Bu bakımdan edebî eserler toplumların var olma süreçlerinde meydana gelen olgu ve olayların yansımalarını gösteren kaynaklardır. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile başlayan ve yaklaşık dokuz yıl süren Afganistan Savaşı, Türk yazar ve şairler arasında da yankı bularak edebî eserlere yansımıştır. Savaş sırasında yaşanan korku, travma, acı ve kahramanlıklar şairler tarafından işlenerek dönemin edebiyatında yerini almıştır. Bu çalışmada Sovyet güçlerinin Afganistan'da gerçekleştirdiği zulmün çocuk dünyasındaki izdüşümü, Türk edebiyatının önde gelen dergilerinden olan *Mavera* der-

* Bu makale "1980 Sonrası Türk Şiirinde İslâm Coğrafyası" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, fandi@fsm.edu.tr, orcid.org/0009-0000-8236-5190.

*** Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul/Türkiye, semiha.ataman@gmail.com, orcid.org/0009-0003-5292-7078.

gisine yansıyan şiir örnekleri üzerinden incelenmiştir. Güncel siyasi meseleler ışığında kaleme alınan şiirlerin bir kısmında dramatik savaş sahneleri içerisinde acı çeken “çocuk” tasviri yapılırken diğer kısmında kendisine yüklenen derin mana, mesaj ve sorumluluk ile birlikte yüceltilen bir “çocuk” motifi yer almıştır. Bu şiirlerde mesaj ve söylemin sanatsal kaygının önüne geçtiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk şiiri, Afganistan, Sovyetler Birliği, savaş, çocuk.

Reflections of the 1979-1989 Soviet-Afghan War in Contemporary Turkish Poetry

Abstract

The socio-economic, political, and cultural transformations that occur during wars, leaving profound and lasting imprints on individual and collective memory, also influence literature. In this regard, literary works serve as reflections of the events and phenomena that occur in societies deep in their existence processes. The Afghanistan War, which began with the Soviet invasion in 1979 and lasted for nearly nine years, resonated among Turkish writers and poets, finding expression in literary works. Themes of fear, trauma, pain, and heroism experienced during the war were processed by poets and became part of the literature of the time. This study examines the projection of the atrocities committed by Soviet forces in Afghanistan onto the world of children, as reflected in examples of poetry published in *Mavera*, one of the leading Turkish literary magazines. While some of these poems depict children suffering in dramatic war scenes, others present a “child” figure elevated with deep meaning, messages, and responsibilities. In these poems, it is evident that the message and discourse take precedence over artistic concerns.

Keywords: Turkish poetry, Afghanistan, Soviet Union, war, children.

Giriş

Yüzyıllar boyunca savaş, işgal ve zulümlere sahne olan İslam coğrafyasında yaşanan çatışma ve krizler 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte dünya üzerinde değişen sosyo-ekonomik ve siyasal yapı, birçok savaşa temel teşkil etmiştir.¹ Asya, Avrupa ve Ortadoğu'nun kesişim noktasında bulunan Afganistan, stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca çeşitli çatışmalara sahne olmuştur. Afganistan, 19. asırdan beri İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında devam etmekte olan Orta Asya üzerindeki nüfuz mücadelesinin odağında yer almıştır. Sovyetler'in Afganistan'a karşı stratejik rekabetle başlayan ilgisi, 20. asırda da devam etmiş, asrın sonlarına doğru Afganistan'ın işgali ile sonuçlanmıştır.²

Afganistan'da komünizm düşüncesinin ilk tohumları, ülkenin 1979'daki işgalinden yaklaşık elli yıl önce atılmıştır. Sovyetler Birliği'nin genç nüfusa sağladığı akademik ve ekonomik imkanlar neticesinde komünizm, Sovyetler'de eğitim alan Afganlı gençler arasında yayılarak benimsenmiştir.³ Genç nüfusun komünizmin etkisi altına girmesi ve Afganistan ordusunun çoğunluğunun Sovyetler'de yetişen askerlerden oluşması gibi etkenler, Afganistan'daki mevcut hükümetin devrilmesine ve Afganistan'ın işgaline uygun zemini hazırlamıştır.⁴ 24 Aralık 1979'da Afganistan'daki komünist hükümete yönelik başlatılan ayaklanmaların bastırılmasına destek amacıyla Sovyetler'in Afganistan'a müdahalesi, Afganistan savaşını başlatmıştır. Ruslar ve Afgan mücahitler arasında dokuz yıl kadar süren savaş, 1989'da Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesi ile son bulmuştur.⁵ Savaş sonucunda binlerce insan hayatını kaybederken Sovyetler Birliği aldığı ekonomik darbenin yanında ciddi bir "prestij" kaybı yaşamıştır.⁶ "Afgansız Afganistan" ilkesi ile "soykırım" politikası uygulayan Sovyetler Birliği, işgale karşı direnen Afgan halkını yıldırım için farklı yollara başvurmuştur. Bunlardan biri savaş uçaklarının, dokunulduğunda infilak eden oyuncak bombaları çocukların üzerine yağdırması ve doğrudan doğruya savaşın savunmasız mağdurları çocukların hedef alınmasıdır.⁷

1 Yves Lacoste, *Coğrafya Savaşmak İçindir*, çev. Aşin Arayıcı, İstanbul, Özne Yayınları, 1998, s. 15.

2 R. Kutay Karaca, "A Historical Glance at the Problems of Afghanistan and Future Foresights of Afghanistan'daki Problemlere Tarihsel Bakış ve Gelecek Öngörülerini", *Akademik Bakış*, cilt 4, sayı 8, Eylül 2011, s. 40.

3 Ulaş Töre Sivrioğlu - Ahmet Javid Türkoğlu, *Afganistan Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2023, s. 271.

4 Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1981, s. 11

5 Saray, *a.g.e.*, s. 11; Töre, *a.g.e.*, s. 262-263.

6 Töre, *a.g.e.*, s. 282.

7 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul, Timaş, 2017, s. 792.

Afganistan’da yaşanan bu savaş modern Türk şiirinde de yankı bulmuştur.⁸ Savaş döneminde yaşanan acı, ıstırap, korku, endişe ve kahramanlık gibi duygular şairler tarafından işlenerek dönemin şiirine yansıtılmıştır.⁹ Çalışmamız kapsamında dönemin aktüel edebiyat dergilerinden *Türk Edebiyatı*, *Yönelişler* ve *Edebiyat* dergilerinde yaptığımız taramalarda, *Türk Edebiyatı* dergisindeki birkaç şiir dışında çocuk ve Afgan savaşı ilişkisinin bu dergilerde yansıma bulmadığını gördük.¹⁰ Bu hususta yoğun olarak karşımıza *Mavera* dergisi çıktığı için bu makaleyi *Mavera* ile sınırlı tuttuk. *Mavera* dergisi, “Müslümanca bir bakışın hâkim olduğu”¹¹ İslâm coğrafyasında yaşanan değişimleri, zulüm ve kıyımları gündemine taşıyan; “Müslümanın derdiyle dertlenmeyi”¹² kendine görev edinen, “Nerede Bir Müslüman Savaşıyor O Ülke Bizimdir”¹³ şiarıyla eserler kaleme alan yazarların bir araya geldiği bir dergidir. Cahit Zarifoğlu, Osman Sarı, Adnan Onay, Avni Doğan ve Mustafa Özçelik dergide Afganistan şiirleriyle öne çıkan şairlerdir. Bu makaleyi Afganistan için yazılmış şiirlerde işlenen çocuk motifi ve Cahit Zarifoğlu’nun çocuklar için kaleme almış olduğu Afganistan şiirleri olmak üzere “iki başlık” çerçevesinde kurguladık. Biz bu makalemizde her iki açılımı da göz önünde bulunduracağız. *Mavera* dergisinde Afganistan Savaşı’na dair yayımlanan şiirler içerisinde; Cahit Zarifoğlu’nun Afgan çocuklarına hitaben kaleme aldığı şiirlerin kayda değer bir yekûn teşkil etmesi, bizim bu şiirleri ayrı bir başlık altında incelememize sebep olmuştur. Ayrıca bu şiirlerde Afganistan bir motif olmanın ötesinde, şiirin bütününe yayılmış bir tema olarak kaşımıza çıkması bakımından da farklılık arz etmektedir.

Afganistan’ın işgal yıllarında kaleme alınan şiirlerde genel olarak savaş, direniş, ümit, acı ve hüznün temaları işlenmiştir. Şairler Afganistanlı çocukların yaşadığı korku, keder, acı ve sitem duygularını eserlerine yansıtmışlardır. Bazı

8 Jean Larnac, “İhtilâllerin ve Savaşların Edebiyat Üzerindeki Tesirleri”, *Yeni Ufuklar*, cilt 12, sayı 135, Ağustos 1962, s. 22.

9 Murat Belge, “Savaş ve Edebiyat”, *Edebiyat Üstüne Yazılar* (içinde), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 403.

10 *Türk Edebiyatı* dergisinde yer alan Afganistan şiirleri: Ertuğrul Karakoç, “Yine Kar Yağacak Afgan Dağlarına ve Çocuklar Üşüyecek”, sayı 138, Nisan 1985; A. Vahap Akbaş, “Ölüm Babında”, sayı 90, Nisan 1981, s. 45; Muhsin İlyas Subaşı “Afganlı Çocuk İçin Destan”, sayı 90, Ekim 1981 s. 3; Bahattin Karakoç, “Toprağa Sağılan Bir Avuç Süt Gibi”, sayı 79, Mayıs 1980, s. 4-5. Diğer dergilerde yaptığımız taramalarda böyle bir temanın yansındığını görmedik.

11 Rasim Özdenören, “Demek Ki Yüz Ayı Geride Bırakmışız”, *Mavera*, cilt 9, sayı 100, Nisan 1985, s. 4.

12 R. Kaymaz, “Yayıncıya Mektuplar”, *Mavera*, cilt 5, sayı 61, Aralık 1981, s. 7.

13 Mehmet Çağlar, “Nerde Bir Müslüman Savaşıyor O Ülke Bizimdir”, *Mavera*, cilt 3, sayı 30, Mayıs 1979, s. 11-19.

şiiirlerde savaşın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkileri duygusal bir dille anlatılırken, mesaj içerikli şiiirlerde çocukların düşman karşısında hissettiği cesaret, öfke ve nefret duyguları vurgulanmıştır.

Dünya üzerinde ve İslam dünyasında meydana gelen siyasal gelişmelerin Türk şiiirine yansıtılıp yansıtılmaması meselesi, dönemin yazar ve şiiirleri arasında tartışma konusu edilmiştir. Afganistan savaşına edebi eserlerde yer vermenin “sanata aykırı”¹⁴ olmadığını belirten Zarifoğlu’na göre Afganistan’da yaşananlara karşı kayıtsız kalmak için “dağlarda dünyadan bihaber yaşayan çobanlar” olmak gerekmektedir.¹⁵ Zira şiiirlerin insani ve İslami duygularla kaleme aldıkları eserler, tanık oldukları haksızlıklar ve zulüm karşısında gerçekleştirdikleri bir ses çıkarma eylemi olarak görülebilir. Bu davranış aynı zamanda Müslümanlığın gereğidir.¹⁶ Yaşadıkları çağda meydana gelen olaylar karşısında tutundukları tavır, toplum üzerindeki tesirine değinen Mustafa Özçelik de şiiirlerin bu husustaki sorumluluğuna dikkat çekmiştir: “Özellikle şiiir bir ‘toplumun atan yüreği’ ise, insanı en çok etkileyebilecek bir edebî türle duyduklarını, düşündüklerini insanlara da duyurup düşündürme aracına sahipse, o duymayacaktır da kim duyacaktır duyulması gerekeni, o anlatmayacak da kim anlatacaktır anlatılması gerekeni.”¹⁷ Özçelik, toplumların nabzını tutan şiiirlerin, söylenmesi gerekenleri söylemek ve toplumun duyarlılığını artırmak konusundaki yetkinliğini vurgulamaktadır. Rasim Özdenören de Afganistan savaşının Türk entelektüellerinin dünyasında yer alması gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “Eğer Afganistan, dünyaya bizim gibi bakan düşünce adamlarının, ediplerin, yazarların, şiiirlerin işi değilse yeryüzünde başka kimlerin işi olabilir?”¹⁸ Dolayısıyla Afganistan savaşına dair şiiir kaleme alan Türk şiiirlerin, bu ortak bilince sahip olduğunu söyleyebiliriz.

a. Afganistan Şiiirlerinde Çocuk Motifi

Milletlerin kaderini değiştiren, coğrafyalar üzerinde birçok tahribata sahne olan savaşlar, toplumlar üzerinde de büyük acı, yıkım ve travmalara sebep olmuştur. Bu kanlı mücadele ve çatışmaların etkisi yalnızca cephe ile sınırlı kalmayıp sivil halkı da etkilemektedir. Tehlikeli durumlar karşısında kendilerini fiziksel ve zihinsel olarak savunma kapasiteleri sınırlı olan çocuklar, kuşkusuz savaşların en büyük mağdurlarıdır. Savaşlar çocukların çocukluğunu, yaşama

14 Cahit Zarifoğlu, *Mektuplar*, haz. Mustafa Özçelik, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012, s. 153

15 Cahit Zarifoğlu, “Dehşet”, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s. 219.

16 Cahit Zarifoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

17 Mustafa Özçelik, “Yazar ve Sorumluluk”, *Mavera*, cilt 7, sayı 83, Ekim 1983, s. 58.

18 Rasim Özdenören, “Mavera Bir Ekip Hareketidir”, *Dil ve Edebiyat Dergisi (Mavera Dergisi Özel Sayısı)*, söyleşiyi gerçekleştiren Üzeyir İlbak, sayı 47, Kasım 2012, s. 35.

hakkını elinden almaktadır. Hayatlarının en savunmasız ve masum dönemini kapsayan çocukluk dönemini masal, oyun ve oyuncakla geçirmesi gereken çocuk, savaşın acımasızlığı karşısında ne oyun oynayabilmekte ne de çocukluğunu yaşayabilmektedir. Bu noktada Mustafa Özçelik’in savaşla iç içe bir çocukluk geçirmeye çalışan bir “çocuğun” savaş karşısındaki durumunu/ruh halini/hayal dünyasını yansıtan “Ağıt” şiirini hatırlayabiliriz:

“...
 Ölümünden habersiz Afganlı çocuklar
 Ararlar kırılmış oyuncaklarını
 Şimdi masallar gerçek olmuştur
 Kalpleri korkudan burarak
 Onları uykunun sığınaklarına
 zorlayan devler
 Şimdi önlerindeler
 Bitmiyor maskaralıkları”

“Dinleyenleri düş ile gerçek arasındaki fantastik alemde bir yolculuğa çıkararak” masallar çocuk dünyasının vazgeçilmezlerindedir. Şiirde işgal güçleri “masal atmosferini fantastik bir boyuta taşıyan unsurların başında gelen” etrafa korku salan, haysiyetsiz devlere benzetilmiştir.¹⁹ Savaş sırasında ölümden bihaber olan çocuklar, “hayret” ve “korku” içinde kırılan oyuncaklarının derdine düşmüşlerdir. Bu bağlamda savaşların fiziki yıkımların yanında, çocukların masal dünyalarında ve çocuksu duyguları üzerinde de yıkıcı bir etki bıraktığı görülmektedir.

İşgal yıllarında Afganistan’a dair gelişmeleri yakından takip eden Cahit Zarifoğlu’nun, İslami hassasiyetle kaleme aldığı çeşitli eserlerinde Afganistan geniş yer tutmuştur.²⁰ Afganistan’da yaşanan savaşın çocuk dünyasındaki izdü-

19 Yeliz Bahadır, “Türk Dünyası Masallarında İyi Huylu Devler ve Fonksiyonları”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, sayı 14, Aralık 2019, s. 121-134.

20 Cahit Zarifoğlu Afganistan konusundaki hassasiyetini şu sözleri ile ifade etmiştir: “Afganistan oradan haberdar olduğum ilk andan beri beni sarmıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde Müslümanlar bir savaşın içerisinde. Fakat hiçbirinde Afganistan’daki özde safiyeti yakalayamıyoruz. Çoğunda süper güçlerin egemen oldukları düşüncelerin etkilerini, tahriklerini, yönlendirmelerini görüyoruz veya en azından hissediyoruz. Afganistanlı mücahitlerin harekete geçişlerinde ve bu hareketi örgütlenerek devam ettirilerinde, hiçbir koku ile bulanmamış, saf bir İslami koku var. Bu yüzden Afganistan’a ilgilimiz hiç eksilmedi.” bks. Cahit Zarifoğlu, *Konuşmalar*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2000, s. 129.

şümü, elbette yetişkinlere göre farklılık arz etmektedir. Savaşlar, Zarifoğlu'nun "meleklerle benzeyen cemaat"²¹ deyiimiyle hitap ettiği çocukların masumiyetini yok eden girişimlerdir aynı zamanda. Cahit Zarifoğlu "Anlaşılması Güç Bir İnsanlık" şiirinde Afganistan'da yaşanan savaşın yıkıcılığını, masumiyetin sembolü olan çocukların dünyasından anlatır:

*"Başlarlar uykudan uyanmaya karşı dağlara bakmaya
Şehir canlarına okumuş alınlarına bir kara vurmuş
Daha çocukturlar ve anlarlar havanın yumuşamadığını
Babalarının bayramlarda evin arka odalarına kapanıp
İlkin camları açıp
Bir dilim ekmeğe baktığını"*²²

Yaşının çok üzerinde bir deneyimle karşı karşıya bırakılan çocuk, evinin yakınında meydana gelen yıkım ve tahribatin yanında açlıkla mücadele eden ailesinin var olma mücadelesine de tanık olmaktadır. Bu gözlem ve deneyimler, çocuk ruhu için ağır bir yükür. Şehirleri, köyleri perişan eden savaş çocuk ruhları da darmadağın etmektedir. Zarifoğlu'nun şiirde söz konusu ettiği sezgi gücü kuvvetli, büyük/olgun bir "çocuk"tur. Savaşın yarattığı yokluk, tedirginlik ve korku ortamını içten içe sezinleyen çocuğun düşünceleri, gün geçtikçe kocamanlaşmaktadır. Çocukları, en temel gereksinimleri olan beslenme ve barınma ihtiyacının karşılanması değil maruz kaldığı zorlukların büyütmesi, çocuğun içinde bulunduğu şartların vahametini göstermektedir.

Savaşın acımasız ve kanlı yüzünün masum çocuklar üzerindeki yansımalarından biri de onların küçük omuzlarına büyük görevler yüklemesidir. Düşman karşısında yetişkinlerle beraber vatani savunma görevini üstlenen Afganlı çocuklar, çocukça yaşama hakları elinden alınmış çocuklardır. Savaşın bu boyutu Osman Sarı'nın "Afganistan Dağlarında İnsanlar" şiirine şöyle yansımıştır:

*"Afganistan dağlarına kar yağmış
Kar kaplamış şehitlerin üstünü
Çocukları bile cihada çıkmış
Bu yüzdendir gül yüzleri üşümüş
Afganistan dağlarına kar yağmış"*²³

21 Cahit Zarifoğlu, *Konuşmalar*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2000, s. 91.

22 Cahit Zarifoğlu, "Anlaşılması Güç Bir İnsanlık", *Mavera*, cilt 5, sayı 51, Şubat 1981 s. 1-2.

23 Osman Sarı, "Afganistan Dağlarında İnsanlar", *Mavera*, cilt 11, sayı 127, Temmuz 1987, s. 12-13.

Dondurucu soğuğa aldırış etmeden Sovyet güçlerine karşı direnişe hazırlanan, masumiyetin ve saflığın timsali gül yüzlü çocuklar, savaş meydanında yerini almıştır. Asker olarak doğan bu “çocuk”lar, geleceğin Afganlı mücahitleri olmaya adaydır.²⁴

20. asır İslam coğrafyalarında yaşanan ve günümüzde hala devam eden birçok çatışma ve anlaşmazlığa sahne olmuştur. İnsanlığın tarih boyunca oynadığı “en kanlı oyun” olan savaşların en büyük mağdurları olan kadınlar ve çocuklar, cephe gerisinde yaşanan trajedilerin “sessiz” tanıklarındır.²⁵ Afganistan’da savaşın belirsizliği ve acımasızlığı karşısında ölümlerle burun buruna bırakılan savunmasız çocuklar, Adnan Onay’ın “Yolcunun Serüveni” şiirinde şöyle anlatılmıştır:

“Çocuk asrın habire kana sürdüğü rulet taşı

Paris kavislerine düşen ay

Ağıtım Afganistan’da

Koynumda sıcaklığı Filistin içlerindeyim”

Onay, çocukların savaşta hayatta kalma şanslarının tıpkı bir kumar gibi belirsiz ve tesadüfi olma durumunu ifade ederek, savaşın çocuklar üzerindeki yok edici etkisine dikkat çekmiştir. Filistin ve Afganistan’da yaşananları bir arada zikreden şair, şiirin ilerleyen kısmında yer verdiği “Şehir artı kan artı çocuk eşittir anne” ifadesiyle, coğrafyalar farklı olsa da yaşanan acıların ortaklığına vurgu yapmıştır. Zira çocuklar gibi masumiyeti temsil eden anneler de savaş sırasında eşlerini ve çocuklarını kaybetmekte ve derin acılar yaşamaktadır.

Savaşlar, toplumların yaşamını tehdit altında bırakan, coğrafyalar ve sivil halklar üzerinde maddi ve manevi yıkımlara sebep olan olgulardır. Savaşlar sırasında gerçekleşen çatışmalardan en büyük darbeyi alanlar ise masum çocuklardır. Zira kendini savunacak güce sahip olmayan çocuklar, maruz kaldıkları türlü saldırılarla ve duygularla baş edemeyecek kadar küçüktürler. Afganistan işgali sırasında maruz kaldığı korku, dehşet ve acı neticesinde çocukların yaşadığı travmatik duygu durumu, dönemin Afganistan şiirlerinde öne çıkmıştır. Avni Doğan’ın “Ortadoğu’da Çocuklar” şiirini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Temelde Ortadoğu’ya odaklanan “Ortadoğu’da Çocuklar” şiiri, Lübnan ve Filistin ekseninde ilerlese bile şair şiirinde İslam

24 Dr. A. M. Manzar, *Afganistan Üzerinde Kızıl Bulutlar*, çev. İsmail Bosnalı, İstanbul, Önce Yayınları, 1983, s. 30.

25 Esra Kürüm, “Savaşların İki Kaybedeni: Masum Çocuklar, Mağdur Kadınlar Afganistan Cihadı ve ‘Dullar Kampı’ Örneği”, *Savaş ve Edebiyat Sempozyum Bildirileri Kitabı*, 16-18 Aralık 2014, ed. Yılmaz Daşcıoğlu, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınevi, 2016, s. 323.

dünyasının aktüalitetlerinden birisi olarak Afganistan'ı da zikreder. Zira şiirde geçen Kabil ismi okuyucuya Afganistan savaşını hatırlatır.

“I

*Bir solgun gün son verir
Nice kahrına sabredilmiş geceye
Gizli bir hüznün fısıltısıdır
Uyanır çocuklarda*

*Hazmedilmemiş ihanetlere
Sımsıkı bağlayarak
Okula yollarlar anneler*

*Savunmasız
Bir vatan gibidirler
Giderler
Bir resme itirazsız dost olmak için
Kanın donma sularında dolaştığı
Ressamlar ülkesine*

II

*Yalnızlığın zifrinde
Zehir bir mahcupluğu uçan kuşlar
Yakılıp yıkılmış bir yurt gibi
Kabil gibi
Beyrut gibi
Fırlatırlar çorak bir çığlığı
Kafiyeli redifli
Ötüşleriyle
Anlarsa çocuklar anlar
Acının tespit edilmemiş şarkılarından’’²⁶*

Acı endişe ve hüznün hâkim olduğu dizelerde, işgal karşısında hissettiği duygu yoğunluğuna rağmen sessiz bir direniş sergileyen çocukların durumu,

26 Avni Doğan, “Ortadoğu’da Çocuklar”, *Mavera*, cilt 7, sayı 75, Şubat 1983, s. 52-53.

savunmasız bir vatana benzetilmiştir. Şen şakrak oynaması gereken çocuklar, etraflarında yaşanan acı hadiseler karşısında sessizliğe bürünmüş durumdadır. Bu durum, savaşın masum çocuklar üzerindeki travmatik etkisini göstermektedir. Batılı güçler tarafından talan edilmekte olan Ortadoğu toprakları ile Afganistan'ı bir arada zikreden şair, mekanlar farklı olsa da yaşanan acı ve ölümün ortaklığını vurgulamaktadır. Mazlum coğrafyalarda yaşayan çocukların ortak kaderi ise ölümlerle burun buruna yaşamaktır.

Bu noktada hatırlayacağımız Mustafa Özçelik'in Afganlı çocuklara ithaf ettiği "Sana Gülümsemeyen Ölüm"²⁷ şiirinde yer alan şu mısra savaşın çocuk zihninde kurduğu travmatik hafızaya işaret etmektedir: "Hüznün birikintisi/ gözlerinin derin kıyısında toplanmış çocuk". Afganistan'da yaşanan yıkım anlatılırken bombardıman sırasında şairin kadrajına takılan, göz pınarlarında hüznü biriktirmiş Afganlı bir çocuktur. Küçük yaşta bir çocuğun gözlerinde hüznün birikmesi, yaşadığı yoğun duyguların ve maruz kaldığı savaş sahnelerinin hafızasına kazınmasının bir neticesi olabilir.

İslam coğrafyasında meydana gelen savaşlarda Batılı devletlerin sistematik olarak genç nüfusu ve çocukları hedef alması, savaş suçu sayılmakla birlikte bir soykırım yöntemidir. Bu yöntem, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sırasında direnişe devam eden Afgan halkını yıldırma politikası olarak uygulanmıştır.²⁸ Genç nüfusun, çocukların ve kundaktaki bebeklerin kıyımına sahne olan Afganistan savaşı Cahit Zarifoğlu'nun dizelerine şöyle yansımıştır:

*"Orda şehitler Afgan
Derler ki gel iman armağanıyla boyan
Kan sancağı
Cennet sedirlerinin basamağı
Fidan gibi
Demir yapılı çocuklar şehit fideliği
Yanlarında savaş atlarının cezbesi
Herbiri İslâm ocaklarının gözbebeği"*²⁹

27 Mustafa Özçelik, "Sana Gülümsemeyen Ölüm" Afganlı Çocuklara, *Mavera*, cilt 11, sayı 127, Temmuz 1989, s. 17-18.

28 Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 792.

29 Cahit Zarifoğlu, "Yıldızlar Üstlerinde", *Mavera*, cilt 5, sayı 59, Ekim 1981, s. 3-4.

Zarifoğlu, şehitlik kavramı ile ölüm temasını bir arada işlediği bu şiirde, henüz hayatlarının ilk yıllarını yaşayan çocukları tarlaya yeni dikilmiş fidelere benzetmiştir. Fidelerin büyümek için suya ihtiyacı olduğu gibi çocuklar da ilgi ve sevgiye ihtiyaç duyar. Ancak bu çocuklar, Sovyet güçleri tarafından hedef alınarak öldürülmüş ve tarla adeta bir şehit fidelğine dönüşmüştür. Bu dizeler, şairin şahit olduğu trajik durum karşısında hissettiği derin acının ifadesi olarak okunabilir. Her canlı doğar, büyür, gelişir ve ölür kanunu Afganistan'da işlemektedir. Öyle ki Sovyet zulmü altında doğan çocuklar, hayatlarının baharını yaşayamadan ölüp gitmektedir.

Çocukların savaş sırasında aldığı darbeler fiziksel yaralanma ile sınırlı kalmayıp çocukların ruhunda da derin yaralar açar. Masum canların katledildiği savaşlarda, aynı zamanda çocuk safiyeti ve masumiyeti de yok edilmektedir. Cahit Zarifoğlu'nun "Afganistan Çağıltısı" şiiri savaşın çocuk yüzler üzerindeki izlerini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

*"Anaları şaşkın çocukların
Üç beş yaştakilerin
Yüzleri harp yarası
Harp yanığı"*

Afganistan'da yaşanan savaşın acı izleri, üç-beş yaşlarındaki çocukların yüzlerinde bile görülmektedir. Şairin kullandığı "harp yarası ve harp yanığı" söylemi bizlere, savaşı ve bombaları hatırlatmaktadır. Şiirde ifade edilen yaralanma ve yanıklar, çocuğun yüzünde açılan somut yaraların yanında, onun doğasında var olan güzelliği, sevimliliği ve masumiyeti yakan ve yaralayan ruhsal yaralar şeklinde okunabilir.

Dünya üzerinde işgal ve zulmün hâkim olduğu topraklarda doğup büyüyen çocuklar, yaşanan çatışmalar sonucunda hayata veda etmekte ve bu döngü tarih boyunca devam etmektedir. Afganistan'da dokuz yıl boyunca devam eden savaş da bu duruma örnek teşkil etmektedir. Cahit Zarifoğlu'nun "Böyle Ol Böyle Söyle" şiirinde, Afganistan'da yaşanan işgal, tarihi bir tekerrür olarak görülmektedir.

*"Şurada bir savaş var akıyor kan akıyor
Şurada da. İki kere müslüman kan
Ve milyarlarca çocuk
Tarih boyunca
Büyüyüp
Avuçladı dünyayı"*

Giderken

Bıraktılar hep

Doğuyor çocuklar

Çinde

Afganistanda

Türkiyede”³⁰

Dünyanın farklı coğrafyalarında doğan çocukların ortak kaderine vurgu yapan şiir, İslâm beldelerinde yaşanan yıkıcı ve acımasız savaşların gölgesinde büyüyen çocukların varoluş mücadelesini anlatmaktadır. Bir yandan hayatın sürekliliği vurgulanırken, diğer yandan savaşın çocuklar üzerindeki tahribatına dikkat çekilmiştir. Zarifoğlu, çocukları hem bir umut kaynağı hem de savaşın en masum mağdurları olarak betimlemekle şiirine derin bir insani boyut kazandırmıştır. Zulüm altında yaşayan toplumların derdiyle dertlenen Zarifoğlu, Müslüman coğrafyalarda devam eden kanlı ve yıkıcı sürece rağmen şiirin son bölümünde, çocuklara karamsarlığa düşmeyerek dua ve umutla yola devam etmelerini öğütler.

b. Dönemin Türk Çocuk Şiirinde Afgan Savaşı

Bu bölümde Cahit Zarifoğlu'nun *Mavera* dergisinde savaş yıllarında Afganlı çocuklara ithafen kaleme aldığı çocuk şiirleri incelenecektir. 1985 yılında basılan *Mavera* dergisinin 107., 108., 109. ve 110. sayılarında Cahit Zarifoğlu'nun Afganistan çocukları için kaleme aldığı on adet şiir yayımlanmıştır. Şiirlerin başlıkları şöyledir: “Afganistan Çocuklarına Şiirler”, “Savaşlırlarken Onlar”, “Bombardıman”, “Ağaç Okul”, “Şehit Oğula”, “Göv Gözlü Düşman”, “Bülbülümüz”, “Öpücük”, “Kukla Başkan”, “Hain ve Nemrut”. Bu şiirler 1989 yılında Mustafa Ruhi Şirin tarafından *Ağaç Okul* isimli kitapta toplanmıştır. Şiirlerde işgalin masum gözlerdeki yansımalarına ve savaşın Afganistanlı anne ve çocukların dilinden anlatımına yer veren Zarifoğlu, yıkıcı ve yakıcı savaşın insani boyutunu gözler önüne sermiştir.³¹ Bu şiirlerde Zarifoğlu savaş sırasında çocukların yaşadığı mağduriyeti “büyük bir çocuk hakları işgali” kapsamında ele almıştır.³² Şiirlerin çoğunluğu, Afganlı çocukların işgal karşısındaki direnişini

30 Cahit Zarifoğlu, “Böyle Ol Böyle Söyle”, *Mavera*, cilt 8, sayı 88, Mart 1984, s. 33-35.

31 *Mavera* dergisi ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Büşra Sürgit, “Bir Edebiyat Dergisi Olarak *Mavera* ve *Mavera* Topluluğu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2014.

32 Sürgit, *a.g.e.*, s. 665; Vural Kaya, “Cahit Zarifoğlu'nun Çocuk Kitaplarında Temel Değerler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe

anlatmaktadır. Ayrıca şiirlerin, Sovyet işgali karşısında “şehitlik”, “cesaret” ve “kahramanlık” gibi kavramları yücelterek çocukları bilinçlendirme ve direniş teşvik amacı taşıdığını söyleyebiliriz.³³ Düşmana karşı direniş çağrısı, zaman zaman çocuğun dilinden anlatılırken zaman zaman da anneler tarafından dile getirilmiştir. Mustafa Ruhi Şirin, Cahit Zarifoğlu’nun “Afganistan Çocuklarına Şiirler” alt başlığı ile yayınladığı bu şiirlerin, poetik kaygının zayıf, söylemin önde olduğu “politik” şiirler olduğunu belirtmiştir.³⁴ Şiirde çocuklara yüklenen mana ve çocuktan beklenen yaşının üzerindeki performans, Zarifoğlu’nun “Çocuğu çocuk yerine koyarak değil, fakat onu önemseyerek ve onu ciddiye alarak” yaptığı bir teşebbüsün neticeleri olarak değerlendirilebilir.³⁵ Zarifoğlu’nun Afganistan şiirlerini yazma gayesini anlatan ifadeleri bu hususta yapılacak tartışmalara cevap niteliğindedir. “Sanatkârın çağının insanı olması ile, sanatı birtakım ideolojilere alet etmeyi birbirine karıştırmamalı. Afganistan şiirleri yazdım. Hama diye bir şiir yazdım. Bunları ben yazmayacaktım da kim yazacaktı? Bazılarının zannettiği gibi bunlar sırf bildiri sunmak için yazılmadı. Bu olay benim şair kişiliğimde şiire dönüştü.”³⁶ Ayrıca çocuklar için yazmış olduğu bütün eserlerini “çocuğum sana söylüyorum büyüğüm sen anla” esprisi ile kaleme aldığını ifade eden Zarifoğlu’nun sözlerinden hareketle yetişkin bireyler de bu şiirlerin muhatap kitesidir.

Cahit Zarifoğlu’nun Afganistan çocuk şiirlerinde, savaşın içine doğan çocukların maruz kaldığı dramatik savaş sahneleri; hüznün duygusunun yanında cesur, mert ve iddialı söylemlerle anlatılmaktadır. Bu şiirler onun belirli bir hedef doğrultusunda ve görev bilinci ile kaleme aldığı nasihat ve mesaj içerikli şiirlerdir. Şairin çocuk edebiyatı hususunda söyledikleri de bu durumu destekler niteliktedir: “Çocuklar için yazmakta, çocukça, katışıksız bir mutluluk vardır, bir görevin yerine getirilme duygusu ve tatmini vardır, bir sorumluluğa evet demenin kahramanlığı vardır, kıyasıya bir savaşta çocukları daha şimdiden kendi safımıza kapmanın savaşçı karakteri vardır.” Bu şiirler aynı zamanda Cahit Zarifoğlu’nun

-
- ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Konya, 2007, s. 34; Mustafa Ruhi Şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk: Cahit Zarifoğlu Kitabı*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013, s. 70.
- 33 Hatice Metin, “Çocuk Sesinin Düzlüğünü Arayan Adam: Cahit Zarifoğlu, Cahit Zarifoğlu’nun Eserlerinde Çocuk İmgesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2012, s. 120.
- 34 Mustafa Ruhi Şirin, “Zarifoğlu, Yetişkin Okurun Çocukluğuna Seslenen Bir Çocuk Kitabı Yazarıdır”, *Kitap Haber Dergisi*, Şubat-Mart 2003, sayı 15, s. 239.
- 35 Mustafa Ruhi, Şirin, “Yetişkinlerin Çocuk Yazarı Olmak”, *Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair* (içinde), haz. Âlim Kahraman, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s. 256; <https://www.yenisafak.com/arsiv/2002/temmuz/07/rozdenoren.html>.
- 36 Cahit Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 50-51.

Afganistan’da yaşanan insanlık dramı karşısında hissettiği derin üzüntü, dehşet ve duyarlılığın kaleme dökülmüş halidir.³⁷

Afganistan cihadını, işgal boyunca yayınladığı şiirleri ve düz yazıları ile destekleyen Cahit Zarifoğlu, cihadın anlam ve önemine dikkat çekmiştir. Bu dikkat çocuk şiirlerinde de kendini göstermiştir. Afganistan direnişi, anne ve çocuk arasındaki derin bağ üzerinden şehitlik ve cihat kavramları çerçevesinde Zarifoğlu’nun şiirine yansımıştır. “Afganistan Çocuklarına Şiirler” başlıklı şiir bu hususa örnek teşkil eder. Şiirde Afgan direnişine “mücahit” yetiştiren fedakâr, metanetli ve cesur anne, karşısındaki yaşı küçük olmasına rağmen duygusal ve ruhsal manada güçlü, cesur ve gülle yürekli çocuğuna hitap eder:

“Yaşın küçük ama

Gülle gibi yüreğin

Biliyor musun

Ve biliyor musun

Sensizliği de

Öğrenebilirim ben”³⁸

Şiirde Afgan direnişini kutsal bir mücadele olarak gören ve vatani uğruna sevdiklerini feda etmeyi göze alan Afganlı anne, soğukkanlı ve cesur duruşu ile dikkat çekmektedir. Annenin çocuğunu doğumundan itibaren büyütüp yetiştirmesindeki temel hedef, onu Afgan direnişine hazırlamaktır. Bu ifadeler Afganistan direnişinde çocuklara yüklenen misyonun ve anlamın derinliğini ifade etmektedir.

Çocuk şiirleri içerisinde Afganistan direnişinin vefalı destekçileri olan cesur ve metanetli anne örneğini “Şehit Oğula” şiirinde de görmekteyiz. Savaşta şehit olan oğluna hitaben Afgan bir annenin dilinden kaleme alınan şiirde, yüce bir mana yüklenen “şehitlik” kavramı, “anne-çocuk” arasındaki güçlü bağ üzerinden anlatılmıştır. Savaşın derin yaralar açtığı anne yüreği, oğlunu onurlu bir mücadele uğruna feda etmiş olmanın gururu ile teselli bulmaktadır. Annenin oğluna duyduğu sevgi ve özlem, şehitliğin getirdiği kahramanlıkla harmanlanmıştır. Za-

37 “Çocuklara yazmanın, yazman dediğimiz dehşetli olayı kolaylaştırıcı bir yanı var. Acılarını azaltıyor, yazar kendini biraz daha rahat hissediyor. Çocukların safiyeti ve günahsızlıklardan gelen bir rahatlık bu... Meleklerle benzeyen bir cemaat için yazmak harikulade bir şey değil mi?” s. 91. *Konuşmalar*, “Duyduğumuz dehşet hissi öylesine büyük ki, dağlarda dünyadan bihaber çobanlar olsaydık, bunları görmeseydik, duymasaydık diyoruz.” Cahit Zarifoğlu, “Dehşet”, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s. 219.

38 Cahit Zarifoğlu, “Afganistan Çocuklarına Şiirler”, *Mavera*, cilt 9, sayı 107, Kasım 1985, s. 39.

rifoğlu, bu şiirde Rus zulmü karşısında sergiledikleri direniş ve cesaretleri ile çocukların yanında anneleri de yüceltmektedir:

“Ne güzel oğuldun sen

Şehit oldun

Arkandan

Oğlum

Kardeşini büyütüyorum”³⁹

Afganistan’da yaşanan savaş ortamı, alışılmış yaşam düzeni ve davranışları değiştirip altüst ettiği gibi çocukların dünyasını da altüst etmektedir. Savaşlar sebebiyle çocuksu duygularını yaşayamadan, geleceğin mücahitleri olmaya aday olarak büyüyen çocukların, çocukça yaşama hakları elinden alınmıştır. Bu durum Cahit Zarifoğlu’nun “Savaşlırlarken Onlar” şiirine şöyle yansımıştır:

“Top sesleri dinledim

Ninni yerine

...

Annem

Mermi ve ekmek

Taşıyordu mücahitlere

Beşiğimi sallamak yerine

Avucumda minik

Bir tüfekte doğdum ben

Şimdi ben büyüdükçe

O da büyür benimle”⁴⁰

Afganlı bebekler ninni yerine mermi ve top sesleri ile büyümekte ve işgalci Sovyet kuvvetlerine karşı direniş arzusu ile bir an önce büyüüp ayağa kalkmayı beklemektedirler. Afganistan’da savaş ortamında “avucunda tüfekte doğan kundaktaki bebek” tasviri, çocuk ve savaş kavramlarının iç içe geçtiği ortamı, çarpıcı bir şekilde yansıtan tezat bir ifadedir. Zira tüfek ve çocuk birbirinden uzak olması gereken kavramlardır. Zarifoğlu bu tezatla savaşın çocuk dünyası üzerindeki çarpıcı etkisine dikkat çekmiştir.

39 Cahit Zarifoğlu, “Şehit Oğula”, *Mavera*, cilt 9, sayı 108, Aralık 1985, s. 15.

40 Cahit Zarifoğlu, “Savaşlırlarken Onlar”, *Mavera*, cilt 9, sayı 107, Kasım 1985, s. 39-40.

Afganistan'da dokuz yıl boyunca süren Sovyet işgali Afganlı mücahitlerin işgalin başından beri sürdürdüğü istikrarlı direniş neticesinde sona ermiştir. Afganistan'ı işgalden kurtaracak olan Afgan cihadı, müslümanların övünç kaynağı⁴¹, "ümmetin gurur verici deneyimlerinden biri"⁴² olmuştur. Afgan cihadı Zarifoğlu'nun Afganistan çocuk şiirlerinde de yansımaları bulmuştur. Rus işgali sırasında yaşanan acı, yıkım ve korkunun beş yaşındaki bir Afganlı çocuğun gözünden anlatıldığı "Göv Gözlü Düşman" şiiri bu şiirlerden biridir. Her çocuk gibi yaşama hakkı sahip olan Afganlı çocuk, işgalin getirdiği korku ve belirsizlik duyguları nedeniyle hayatından endişe etmektedir. Beş yaşındaki bir çocuğun kendi kendine yaşam muhasebesini yapma durumu, savaş atmosferinin çocuk ruhunda yarattığı sarsıcı etkiyi göstermektedir. Cihat bilinci ve düşmana karşı koyma arzusu ile korku ve endişesini bir kenara bırakan çocuk, bir an önce büyüyerek Afganlı mücahitlerle direnişe katılmayı arzu eder ve Allah'tan yardım diler.

"Nasıl geçecek günler

Böyle uzun

Büyüyebilecek miyim

Başımın üstünde

Düştü düşecek bombalar

Allahım

Büyüt beni

Bir an önce

Allahım

Tüfek ver elime

Bir an önce

Allahım yürüt

Beni de

Dağlara"⁴³

41 Ferhad Dağcı, *Savaşan Afganistan*, İstanbul, Rahmet Yayıncılık, 1985, s. 10.

42 Oliver Roy, *Afganistan'da Direniş ve İslâm*, çev. Mustafa Kadri Orağlı, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, s. 2.

43 Cahit Zarifoğlu, "Göv Gözlü Düşman", *Mavera*, cilt 10, sayı 109, Ocak 1986, s. 4-5.

Afganlı bir okul talebesinin dilinden kaleme alınmış olan “Ağaç Okul” şiirinde de Rus güçlerine karşı koyma ümidi ile büyüyen bir çocuğun ifadelerine rastlarız. Savaş şartlarına rağmen çocukları eğitime teşvik eden güç, direnişe katkı sağlama düşüncesidir. Afganistan işgali sırasında türlü savaş sahnelerine maruz kalan ve en sevdiklerini kaybeden saf kalpli çocuklar, küçüklüklerine aldırmandan cephede savaşmayı arzular. Cahit Zarifoğlu’nun Afganistan cihadına teşvik eden ve cihadi yücelten ifadeleri onun Müslüman duyarlığının çocuk şiirlerine yansımaları olarak okunabilir:

“Biz okuyup öğrendikçe

Bilgiler edindikçe

Çınar gibi

Dev gibi

Büyüyecek boyumuz

Biz anladıkça

Dünyayı

Bilinçlenecek başımız

Daha da

Silah tutacak

Kolumuz⁴⁴

Cahit Zarifoğlu’nun Afganistan cihadını ve şehitlik kavramını yücelten ifadelerinin bir yansıması da “Öpücük” şiirinde görülür. Afganlı çocuğun savaş sırasında bir güvercine takılan bakışları üzerinden Afganistan’da yaşanan katliamın boyutlarını gözler önüne serildiği şiirde Afganistan direnişi, bir çocuğun dilinden “güvercin”, “kan” ve “şehitlik” kavramları üzerinden anlatılmaktadır. Güvenin ve barışın sembolü olan “güvercin” kavramı bu şiirde Afganistan’da yaşanan katliamı temsil eden bir sembol olarak karşımıza çıkar. Savaşın kanlı izlerini üzerinde barındıran güvercin, toplumsal bir direniş çağrısı yapmaktadır. Afganlı mücahitlerin yaraları, bedenleri üzerinde açan güllere benzetilmiştir. Cephede şehit düşen mücahitlerin anlatıldığı savaş sahnesi ise hayranlık uyandıracak şekilde bir düğün gecesine benzetilmiştir. Şiirde acı, direniş ve kahramanlık duygularını bir arada işleyen Zarifoğlu’nun bu benzetme ve betimlemeleri, onun Afganistan’da devam eden direnişe çocukları özendirme ve teşvik gayretinin bir yansıması olarak okunabilir:

44 Cahit Zarifoğlu, “Ağaç Okul”, *Mavera*, cilt 9, sayı 108, Aralık 1985, s. 13.

*“Bir güvercin geldi
Kandahar cephemizden
Ak ayakları
Kıpkızıl kan*

*Anlattı:
Al güller gibi
Koynumuzda yaralar
Diyor
Hüseyin komutan*

*Bir güvercin
Yaralı kanadıyla
İndi bahçemize*

*Dedi ki
Tanklar
Uçaklar
Daha nice çelikler
Yığılı karşımızda*

*Haber getirdim cepheden
Komşular gelin
Diyor komutan
Burada düğünü var şehitlerin
Al güller gibi
Gövdemizde yarala*

*Bir güvercin
Kalktı bahçemizden
Öpücük dolu her yanı”⁴⁵*

Afganistan işğali sırasında türlü dramatik savaş sahnelerine maruz kalan ve çatışmalar sonrasında en sevdiklerini kaybeden saf kalpli çocuklar, Sovyet güçle-

45 Cahit Zarifoğlu, “Öpücük”, *Mavera*, cilt 10, sayı 110, Şubat 1986, s. 6.

rine karşı nefretlerini cesurca dile getirirler. Bu bağlamda Zarifoğlu'nun çocuk şiirlerinde “aksiyon adamı” imajıyla yer alan “çocuklar”ın, Afganistan şiirlerindeki “savaşın sessiz tanıkları” olarak işlenen çocuk motifinden farklılık arz ettiğini söyleyebiliriz. Çocukların Rus güçlerine karşı nefretini yansıtan cesurca ifadelere Cahit Zarifoğlu “Bombardıman” şiirinde rastlamaktayız:

“Okulumuzu bombaladı Ruslar

Kolları kopsun onların

Boyları devrilsin

Ellerimden olsun

Ölümleri”⁴⁶

Çocukların Sovyet güçlerine karşı hissettikleri katıksız nefret duygusu “Kukla Başkan” şiirine de yansımıştır. Şiirde, Afganistan işgalinin sorumluları tutulan komünist devlet adamlarına duyulan öfke, bir çocuğun diliyle ifade edilmiştir. Cahit Zarifoğlu'nun şiirinde genellikle kötülük düşüncesi ile bir arada zikredilen “yılan” sembolü ile özdeşleştirilen⁴⁷ Afganistan devlet başkanı Babrak Karmal, Afgan halkı tarafından protesto edilen ve işgalin sorumlusu olarak görülen bir figürdür.⁴⁸ Sovyetler desteğiyle gerçekleşen politik ve siyasi değişimlerin farkında olup bunların sorumlularına karşı öfkesini dile getiren Afganlı çocuk, harekete geçmek ve Afganistan'ın içine düşürüldüğü durumun intikamını almak ister. Şiirde ön plana çıkan “öfke” duygusu, çocuğun şahsında bütün Afgan halkını temsil etmektedir. Çocuğun Afgan lidere hitaben kullandığı cesur ve iddialı ifadeler, Sezai Karakoç'un 10 yaşında Tunuslu bir kız çocuğunun dilinden kaleme aldığı “Ötesini Söylemeyeceğim” şiirini anımsatmaktadır.⁴⁹

“Karmal

Bir yilandır

Moskovadan emir alır

Halk sevmez onu

46 Cahit Zarifoğlu, “Bombardıman”, *Mavera*, cilt 9, sayı 108, Aralık 1985, s. 12.

47 Fatih Andı, “Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Bir Kötülük Ögesi Olarak Yılan Sembolü”, *İlmi Araştırmalar*, 8, İstanbul, 1999, s. 12.

48 Mehmet Saray, “Afganistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 1, İstanbul, TDV Yayınları, 1987, s. 408.

49 Her iki şiirde de küçük çocukların büyük duygularını “çatık kaşlı söylemlerle” ifade ettiğini görürüz. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Andı, “Afrika Bağımsızlık Savaşlarının II. Yeni Şiirine Yansımaları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt 33, sayı 33, Eylül 2012, s. 7.

*Ben sevmem onu
Kimse sevmez ki onu
Satılmışlardan başka*

*Sarayında otururur
Sofrada
Çıplak kızlar doldurur
Votkasını*

*Bir zavallı o
Öyle onursuz
Nasıl yaşar
Bir insan*

*Bir gün
Silahımla kapısına dayanıp
Soracağım yaptıklarını*

*Eğer
Benden önce
Haklamazsa onu
Patronları”⁵⁰*

Afganlı çocukların işgalcilere karşı hissettiği nefret duygusun çocuksu ifadesine “Hain ve Nemrut” şiirinde de rastlanmaktadır. Şiirde Sovyetlerle iş birliği yaparak Afganistan’ı savaşa sürükleyen devlet başkanı ve yardımcılarını ağır bir dille eleştirilirken düşmanın yok edici gücüne rağmen direnişe devam eden mücahitler övülmektedir. Savaşta kadın, çocuk ve ihtiyarların hedef alınması ile işgalin acımasız boyutu gözler önüne serilirken bütün bu olanlara şahit olan Afganlı çocuk, hainliğinin yanında acımasızlığıyla meşhur olan devlet başkanını ortadan kaldırmanın hayalini kurmaktadır.

*“Bir Nemrut var
Başında Afganistanın*

...

50 Cahit Zarifoğlu, “Kukla Başkan”, *Mavera*, cilt 10, sayı 110, Şubat 1986, s. 7.

O hain

Başında Afganistan'ın

Yaylalar

Şelaleler

Nehirlerle

Çullanınız üstüne düşmanın”⁵¹

Cahit Zarifoğlu'nun çocuk şiirlerinde Afganistan halkının Sovyet işgali karşısındaki direnişi “savaş”, “cihat”, “şehitlik”, “mücahitler” gibi kavramlar çerçevesinde anlatılırken “Bülbülümüz” şiirinde Afganistan'ın özgürlük mücadelesinin “bülbül” metaforu üzerinden yansıtılması dikkat çekicidir. Kafesine sadık bir bülbülün hüznü ötüşleri, işgal sırasında arkasına son kez bakarak “evini” terk etmesi, savaş sebebiyle vatanlarını terk etmek zorunda bırakılan Afgan mültecilerin durumunu anımsatmaktadır. Savaş sırasında yaşanan tahribat, acı ve hüznü tanık olan bir çocuğun dilinden anlatılanlar, çocuğun kalbinin ve yüreğinin ağlaması durumu, savaşın çocuk ruhlarda açmış olduğu yaraların göstergesidir.

“Gitti bülbül

Biliyorum

Anlatmaya özgürlüğü

Kurtlara kuşlara

İçim ağlıyor

Bakıyorum da dağlarımıza

Kalbim ağlıyor

Ruhum ağlıyor”⁵²

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, sadece bölgesel bir çatışma olarak kalmamış, dünya genelinde derin yankılar uyandırmıştır. Yaşadıkları çağa tanıklık eden şair ve yazarlar, İslam coğrafyalarında yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler karşısında duyarsız kalmamış bu topraklarda yaşanan yıkım, işgal ve zulmü eserlerine yansıtmışlardır. Aradaki fiziki mesafeye rağmen Afganistan savaşının edebiyat dergilerinin gündemine taşınması sonucunda Afganistan, şairlerin zihin

51 Cahit Zarifoğlu, “Hain ve Nemrut”, *Mavera*, cilt 10, sayı 110, Şubat 1986, s. 7-8.

52 Cahit Zarifoğlu, “Bülbülümüz”, *Mavera*, cilt 10, sayı 109, Ocak 1986, s. 5-6.

ve gönül coğrafyalarında yerini almıştır.⁵³ *Mavera* dergisinde Afganistan savaşı yıllarında yayımlanan şiirler incelendiğinde, kalbi Afganistan’da atan şairlerin, Afganistan işgalini ve Afgan halkının direnişini Müslüman duyarlığıyla ve ümmet şuuruyla kaleme aldığı görülmüştür. İslami bir hassasiyetle ve sorumluluk bilinci ile hareket eden şairler, savaşın en masum mağdurları olan çocukların acılarını ve direnişlerini şiirlerine taşımışlardır.⁵⁴ Afgan toplumunun direniş mücadelesini anlatan ve onların derdine ortak olan bu metinlerin, Batılı güçlerin zulmüne karşı toplumu uyandırma ve bilinçlendirme amacıyla kaleme alındığı söylenebilir. Bu çalışma kapsamında değerlendirilen şiirler, savaşın getirdiği yıkımı ve trajediyi, çocuk motifi üzerinden etkileyici bir şekilde yansıtmaktadır. Şiirlerde, çocuklar bir yandan yaşanan vahşetin sembolü olarak ele alınırken, diğer yandan direnişin ve mücadelenin umut dolu temsilcileri olarak betimlenmiştir. Şairler, insani ve İslami bir perspektifle, işgale karşı verilen mücadelenin kutsallığını ve direnişin haklılığını Afganlı çocukların ve annelerin dilinden ifade etmişlerdir. Bu çalışmada incelenen şiir örnekleri, Türk şairlerin işgal dönemindeki sosyo-politik gelişmeler karşısındaki duyarlılığını ve savaşların edebi üretimde nasıl yankı bulunduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Özellikle çocukların bir direniş sembolü olarak yüceltildiği bu şiirler, sanatın sadece estetik bir kaygıdan ibaret olmadığını, aynı zamanda toplumların içinden geçtiği meşakkatli dönemlerin izlerini de taşıdığını göstermektedir. Cahit Zarifoğlu, Mustafa Özçelik, Osman Sarı, Adnan Onay ve Avni Doğan’ın şiirleri, Afganistan’daki direnişi edebi bir perspektiften belgeleyerek, savaşın masum çocuklarına olan duyarlılığı edebiyat aracılığıyla geleceğe taşımaktadır.

Kaynakça

Andı, M. Fatih, “Cahit Zarifoğlu’nun Şiirlerinde Bir Kötülük Ögesi Olarak Yılan Sembolü”, *İlmî Araştırmalar*, 8, İstanbul, 1999.

_____, “Afrika Bağımsızlık Savaşlarının II. Yeni Şiirine Yansımaları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt 33, sayı 33, Eylül 2012.

Andı, M. Fatih - Yorulmaz, Hüseyin, *Bir Dağ Nasıl Söylerse Öyle: Cahit Zarifoğlu*, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020.

53 Coğrafyanın kişinin zihin yapısına etkisi ile dünyayı kavrayışı arasındaki bağlantı ile ilgili olarak bkz. Özlem Hemiş, *Gözün Menzili: İslami Coğrafyada Bakışın Serüveni*, İstanbul, Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2020, s. 319.

54 Hasret Karalı, *Bir Dağ Nasıl Söylerse Öyle: Cahit Zarifoğlu* (içinde), ed. M. Fatih Andı- Hüseyin Yorulmaz, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020, s. 347.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.

Bahadır, Yeliz, “Türk Dünyası Masallarında İyi Huylu Devler ve Fonksiyonları”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, sayı 14, Aralık 2019.

Belge, Murat, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Çağlar, Mehmet, “Nerde Bir Müslüman Savaşıyor O Ülke Bizimdir”, *Mavera*, sayı 30, Mayıs 1979.

Dağcı, Ferhad, *Savaşan Afganistan*, İstanbul, Rahmet Yayıncılık, 1985.

Doğan, Avni, “Ortadoğu’da Çocuklar”, *Mavera*, cilt 7, sayı 75, Şubat 1983.

Karaca, R. Kutay. “A Historical Glance at the Problems of Afghanistan and Future Foresights Afganistan’daki Problemlere Tarihsel Bakış ve Gelecek Öngörüler”, *Akademik Bakış*, cilt 4, sayı 8, Eylül 2011.

Karalı, Hasret, *Bir Dağ Nasıl Söylerse Öyle: Cahit Zarifoğlu*, (içinde), ed. M. Fatih Andı - Hüseyin Yorulmaz, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020.

Kaymaz, Rıfki, “Yayıncıya Mektuplar”, *Mavera*, cilt 5, sayı 61, Aralık 1981.

Kaya, Vural, “Cahit Zarifoğlu’nun Çocuk Kitaplarında Temel Değerler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Konya, 2007.

Kürüm, Esra, “Savaşların İki Kaybedeni: Masum Çocuklar, Mağdur Kadınlar Afganistan Cihadı ve ‘Dullar Kampı’ Örneği”, *Savaş ve Edebiyat Sempozyum Bildirileri Kitabı*, 16-18 Aralık 2014, ed. Yılmaz Daşcıoğlu, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınevi, 2016.

Lacoste, Yves, *Coğrafya Savaşmak İçindir*, çev. Aşin Arayıcı, 1. bs., İstanbul, Özne Yayınları, 1998.

Larnac, Jean, “İhtilâllerin ve Savaşların Edebiyat Üzerindeki Tesirleri”, *Yeni Ufuklar*, cilt 12, sayı 135, Ağustos 1962.

Manzar, A. M., *Afganistan Üzerinde Kızıl Bulutlar*, çev. İsmail Bosnalı, İstanbul, Önce Yayınları, 1983.

Metin, Hatice, “Çocuk Sesinin Düzlüğünü Arayan Adam: Cahit Zarifoğlu, Cahit Zarifoğlu’nun Eserlerinde Çocuk İmgesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2012; <https://www.atauni.edu.tr/yuklemeler/3b2d-993d99a2b1fcb964fc250a2a6b41.pdf> (Erişim Tarihi: 06. 06. 2014)

Özçelik, Mustafa, “Yazar ve Sorumluluk”, *Mavera*, cilt 7, sayı 83, Ekim 1983.

Özdenören, Rasim, “Demek Ki Yüz Ayı Geride Bırakmışız”, *Mavera*, sayı 100, Nisan 1985.

_____, “Mavera Bir Ekip Hareketidir”, *Dil ve Edebiyat Dergisi (Mavera Dergisi Özel Sayısı)*, söyleşiyi gerçekleştiren Üzeyir İlbak, sayı 47, Kasım 2012.

Roy, Oliver, *Afganistan’da Direniş ve İslâm*, Türkçesi Mustafa Kadri Orağlı, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990.

Saray, Mehmet, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1981.

_____, “Afganistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 1, İstanbul, TDV Yayınları, 1987.

Sarı, Osman, “Afganistan Dağlarında İnsanlar”, *Mavera*, cilt 11, sayı 127, Temmuz 1987.

Sivrioğlu, Ulaş Töre - Türkoğlu, Ahmet Javid, *Afganistan Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2023.

Sürgit, Büşra, “Bir Edebiyat Dergisi Olarak Mavera ve Mavera Topluluğu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2014.

Şirin, Mustafa Ruhi, *Güneşe Yol Yapan Çocuk: Cahit Zarifoğlu Kitabı*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013.

_____, “Zarifoğlu, Yetişkin Okurun Çocukluğuna Seslenen Bir Çocuk Kitabı Yazarıdır”, *Kitap Haber Dergisi*, sayı 15, Şubat-Mart 2003.

_____, “Yetişkinlerin Çocuk Yazarı Olmak”, *Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair* (içinde), haz. Âlim Kahraman, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003.

Zarifoğlu, Cahit, *Konuşmalar*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2015.

_____, “Dehşet”, *Bir Değirmendir Bu Dünya* (içinde), İstanbul, Beyan Yayınları, 2010.

_____, *Mektuplar*, haz. Mustafa Özçelik, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012.

_____, “Anlaşılması Güç Bir İnsanlık”, *Mavera*, cilt 5, sayı 51, Şubat 1981.

_____, “Yıldızlar Üstlerinde”, *Mavera*, cilt 5, sayı 59, Ekim 1981.

- _____, “Böyle Ol Böyle Söyle”, *Mavera*, cilt 8, sayı 88, Mart 1984.
- _____, “Afganistan Çocuklarına Şiirler”, *Mavera*, cilt 9, sayı 107, Kasım 1985.
- _____, “Şehit Oğula”, *Mavera*, Sayı 108, Aralık 1985.
- _____, “Savaşlırlarken Onlar”, *Mavera*, cilt 9, sayı 107, Kasım 1985.
- _____, “Göv Gözlü Düşman”, *Mavera*, cilt 10, sayı 109, Ocak 1986.
- _____, “Ağaç Okul”, *Mavera*, cilt 9, sayı 108, Aralık 1985.
- _____, “Öpücük”, *Mavera*, cilt 10, sayı 110, Şubat 1986.
- _____, “Bombardıman”, *Mavera*, cilt 9, sayı 108, Aralık 1985.
- _____, “Kukla Başkan”, *Mavera*, cilt 10, sayı 110, Şubat 1986.
- _____, “Hain ve Nemrut”, cilt 10, sayı 110, Şubat 1986.
- _____, “Bülbülümüz”, *Mavera*, cilt 10, sayı 109, Ocak 1986.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacıların her birisinin mevcut araştırmaya katkısı %50 oranındadır.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

